

Marte Huke

Introduksjon til Bengt Emil Johnson

Var finns länken? Kopplets
länk, som håller samman,
håller fast och
isär? Överallt
överallt finns länken. Överallt
och den är en.

(Fra *Vittringar*, 1995)

Bengt Emil Johnson debuterte på midten av sekstitallet. I Sverige oppsto det på den tiden en ny bevegelse innen poesien og andre kunstfelt. Ord som praksis, tekst og prosess ble viktigere enn genre, verk og form. Bengt Emil Johnson (f. 1936) var sterkt involvert i denne bevegelsen, og kan på mange måter kalles en pionér i den svenske lyrikken. I hele sitt forfatterskap har han lagt vekt på å vise fram prosessen. Den som skriver, undrer seg over hvordan ting blir som de blir. Slik som i dette utdraget hentet fra et dikt i *För resten* (1987):

Vardagliga samtal handlar – har jag upptäckt – rätt
sällan om ”ditt och datt”. De brukar faktiskt ringa in

ganska väsentliga saker, och det trots
att de ibland kan te sig tämligen otympliga

och den trygghet som ligger i att kunna tala så
att en vänskap förstärks utgör ingen falsk tillflykt.

(Å andra sidan är langt ifrån alla samtal av
den höga kvaliteten att de förtjänar kallas ”vardagliga”.)

Det som skjer i diktet, skjer der, og ikke et annet sted. Johnson skaper en scene for diktet, et rom å skrive i*. Dette er et trekk som går igjen i alt Bengt Emil Johnson har skrevet. Rommet der diktet foregår er et akustisk rom, der mange ulike stemmer høres.

Et tjuetalls diktsamlinger har kommet til siden debuten i 1965. Den siste boken, *Medan, sedan* kom ut høsten 2005. Johnsons poesi er leken og tar mange ulike former. Diktene kan se ut som venedikt, ordsanger, tankedikt og livskommentarer. De kan inneholde fotnoter og bokstavlek. De kan være lavmælte eller pratende. Og ikke sjelden lurer det seg inn en uhøytidlig humor.

De første bøkene Johnson ga ut kan kalles konkrete. Ordene blir gjenstand for en utforskning som har likhetstrekk med måten en musiker arbeider med sitt partitur. Bruken av tomrommene og ordenes klanger er viktige virkemidler. En seriell utforskning av språket og visuelle dikt går hånd i hånd.

Johnson er både poet, kritiker, essayist, komponist og pianist, og arbeider i Svensk Radio. I forfatterskapet hans har diktning og musikk fulgt hverandre. Han har komponert en rekke verker for ulike ensembler, og mange av dem er basert på hans egne diktsamlinger. Begrepet tekst-lydkomposisjon ble skapt av Bengt Emil Johnson og Lars Gunnar Bodin. Dette er i dag et internasjonalt brukt begrep for en poesi som beveger seg i grenselandet mellom musikk og litteratur. Tekst-lydkomposisjoner baseres på innspilte tekster, og disse brukes både som klangkilde og som semantisk materiale.

Bengt Emil Johnson har også vært en nyskaper innen naturlyrikken, først og fremst fordi hans poesi alltid har en forankring i landskap. Det handler om å lage et landskap i poesien, og ikke gjøre naturen til en kulisse for det menneskelige. Diktene utforsker grensen mellom språket og omgivelsene.

Grensen mellom ulike *typer* språk utforskes også. Rett som det er, dukker det opp fraser på ulike dialekter/sosiolekter. Slik tematiserer Johnson det urbane mot det landlige.

”Det här har också att göra med att lyssna både utåt och inåt – inför de röster som talar i mina dikter är jag själv en lyssnare utan slutgiltigt facit. Jag finner en fascination – praktiskt sett: en sorts metod – i att om igen återvända till tidigare frambragta texter för att försöka avlocka dem nya sammanhang. Det är nödvändigt att upprätthålla polaritet också mellan det strömmande tidsflödet och ett slags preliminära, fasta punkter: jag tänker mig dessa som något liknande de observationstorn som jägare bygger i markerna där viltstråken går. I ett sådant torn – som inte är av elfenben – tycker jag mig ofta befinna mig. Ibland har jag klättrat upp för att undgå översvämning...

Förstår ni?

Jag är medium för Dikten.

Som kanske är ett medium men för mig oftast: en verklighet, lika rik och myllrande och svårtydd som allt annat jag kallar verklighet.

Att möta sin dikt i efterhand kan vara som att föras tillbaks, helt plötsligt, till ett landskap som man bara sett en gång, men mycket noggrant under en speciell aspekt, t ex under en orienteringstävling. Nu lägger man märke till andra detaljer. Går in i dem. Och kanske ”vilsen” i dem. Plats för efterrationalisering, efterklokhet, efterdumhet, förfining och förgrovning.”

(Fra essayet: ”En diktare om sin dikt”, *Stycken*, 1989)

★ Se s. 344, Jesper Olsson: *Alfabetets användning*, OEI Editör, 2005.

Alt er forgreininger

Bengt Emil Johnson (70) i samtale med Marte Huke (32)

Muntlighet og komposisjon

Marte: Jeg liker at du har mange sidespor i bøkene dine. Du lager en fotnote og så lager du en fotnote til en fotnote og så videre. Og så kan du ha en liten morsom historie bakerst i boken som oppklarer noe man har lurt på. Det går på kryss og tvers.

Bengt Emil: Men slik er det jo! Min gode venn Tomas Tranströmer har en metafor som er superb: ”Det finns en korsväg i ett ögonblick”. Og det er slik det er: Alt er forgreininger.

Marte: Du greier å skape bevegelse i diktet. Krysningene vises fram. I din poesi er det ikke den ene klare poetiske innsikten som dyrkes.

Bengt Emil: Ja, det er vel dette jeg har forhåpninger om å gjøre når jeg skriver. Om det lykkes, det vet jeg jo ikke. Som det en gang ble sagt i en Martin Ljung-monolog: ”I blant overlevde vi, i blant ikke”.

Marte: Forsøker du å etterligne det muntlige språket når du skriver?

Bengt Emil: Ja, det forsøker jeg. Jeg har prøvd å skrive dikt i bunden form, villaneller og blankvers og slikt. Men til og med da søker jeg tilbake til det muntlige. Det muntlige språket har alltid spilt en stor rolle. Det gjorde det også i min ungdom, da jeg skrev konkret poesi.

Marte: Din poesi beveger seg mellom det muntlige og det strengt formelle. Jeg opplever en stadig veksling her, det som søker seg mot en form, og det som får flyte mer ut.

Bengt Emil: Ja, det kan virke som motpoler. Men det er egentlig ikke det. Jeg vil ha det daglige språket med i tekstene, også når jeg utvider feltet, for eksempel mot musikk eller blandingsformer. For å ta et eksempel fra musikken: Om man tonesetter tekst på vanlig måte, da undersøker man teksten og forsøker å finne rytmen i den. Så oversetter man det til noteskrift, gjør det om til en taktart, og dermed blir det ikke som man snakker. Når jeg har laget musikk av tale, ville jeg snu på det og høre hvordan talespråket kan generere rytmer.

Marte: Så du har rett og slett gjort musikk av talens rytme?

Bengt Emil: Ja. Jeg vil forsøke å utnytte de ikke-noterbare elementene i språket. Som så igjen kan overføres til musikk. Ta for eksempel et verk som *Vittringar*. Verket er basert på fraser fra boken *Rötmånad* (1976). Det er skrevet for slagverksinstrumenter. Men det er talte fraser fra boken som ligger til grunn. Alt som lager lyd, er med i den komposisjonen. Jeg har transponert det slik at det av og til går tre ganger langsommere og i blant fortere, men proporsjonene, de rytmiske forholdene, er de samme som i tale.

Marte: Hva mener du med ikke-noterbare elementer?

Bengt Emil: Jeg mener at det ikke går an å notere absolutt alt når man sitter og prater, for eksempel slik vi gjør nå. Når man overfører det til rytmisering i taktarter, blir det egentlig veldig forenklet.

Marte: Slik er det også når man skal sette ordene på papir. Man *gjengir* jo ikke tale. Vil du si at man improviserer når man prater?

Bengt Emil: Det er et vanskelig spørsmål. Det er klart, man må improvisere, likevel, det finnes visse samtalelover å forholde seg til. Slik er det jo med all improvisasjon, også musikalsk improvisasjon. Når flere skal improvisere sammen, må det være et felles idiom som grunnlag. Når man så har det, kan man begynne å gjøre ting som avviker fra normen. Kollektiv improvisasjon bygger på at man har felles idiomer og at man har tillit, slik at når den ene bærer i vei, så følger den andre med passe langt, og siden tilbake...

Marte: Men da er kanskje dét en grunn til å gå inn i det formelle med språket: Å undersøke og forstå hvordan språket er bygd opp, slik at en kan bygge opp en tillit til hvordan språket fungerer?

Bengt Emil: Ja, dette er et tema som går igjen i alt jeg har gjort og skrevet. Grunnen til det er på den ene siden en slags fortvilelse fordi språket aldri vil dit man vil. Og på den andre siden at språket er det eneste man har. Så da får man ha tillit til det... Man må ha tillit til det, men også være klar for å sette det på spill.

Marte: Tenker du på det som risikofyllt?

Bengt Emil: Jeg har skrevet mye. Jeg har ikke vært streng. Jeg har ikke sensurert så mye. Og den risikoen har jeg tatt. Hva det innebærer av personlig risiko, er vanskelig å si. Det er jo ingen som henger en i lykttestolpen utenfor men...

Marte: ... men hvis en ikke sensurerer så mye, kan det kanskje oppstå en slags ”hangover” etterpå? *Å nei, hva har jeg gjort!*

Bengt Emil: Ja, men også det motsatte, det er litt merkelig. Den ene dagen kan jeg lese gamle tekster og får lyst til krype under dynen og ikke stå opp igjen, men en annen dag tenner det igjen, da husker jeg hva det en gang var. Og det er jo litt merkelig, men slik er det i alle fall for meg,

Marte: Og sånn vil det vel også være for en leser. At den ene dagen treffer det og den andre dagen gjør det ikke det.

Bengt Emil: Ja. En leser komponerer alltid. Og den komponeringen er ikke en komponering som fører til et lesbart resultat, men det er en indre komponering. Det har å gjøre med hvilken resonansboks jeg-et tilbyr for anledningen, og det er jo forskjellig. Det har å gjøre med dagsformen, og det har å gjøre med minnet: Hvordan vi er i kontakt med ulike sjikt av vår hukommelse. Noen ganger får man kontakt med en viss bevissthet og andre ganger ikke. Slik tror jeg det er. Både når man skriver og når man leser.

Marte: Når jeg leser dine bøker, kan jeg faktisk merke at du ”slipper løs språket”. Og som leser er jeg med på det som skjer, fordi det er en fri flyt. Dette kjennes faktisk som en musikalsk opplevelse. Som å høre på musikk.

Bengt Emil: Det gleder meg om du opplever det slik. Mine dikt er sjelden uttenkt, jeg jobber ofte intuitivt. Naturligvis skriver jeg ut fra opplevelser. Det kan være noe jeg har sett eller andre ting som utløser diktet. Jeg liker også å arbeide med former. Det er en motstand i det som er positiv. Man må lure seg selv hele tiden for å ikke stivne i sine vaner. Og da er vi tilbake i dette med å sette språket på spill.

Landskapet speiler

Marte: Tenker du på leseren? Tenker du at *nå skal leseren komme i bevegelse?*

Bengt Emil: Nå prater vi om min lyrikk. Det er klart at om jeg skriver et naturkåseri i avisen eller gjør et musikalsk arrangement av tekster, da tenker jeg på publikum. Men i det øyeblikket pennen beveger seg og det føles som at en annen sammenheng finnes, da tenker jeg ikke på noen andre. Da er jeg selv en leser.

Marte: Jeg opplever at du setter alt i bevegelse. Jeg-et settes i bevegelse, det finnes ikke noe fast sentrum. Det får konsekvenser for hvordan man leser. Ofte finnes det et sterkt ”jeg”. Men diktet vender seg likevel bort fra jeg-et, mot noe annet, – som i dine dikt ofte er naturen.

Bengt Emil: Men er det ikke sånn vi har det? Er det ikke sånn at man hele tiden er i et vekselspill? Ja for hva er jeg-et? Det er en kontinuitet, det er minnet, men så er det også alt det som foregår utenfor. For eksempel naturen, som er noe helt annet, og som man allikevel er delaktig i. Et av mine tema er at i naturen er man som menneske delaktig, men i kraft av vår bevissthet på samme tid utenforstående. Det er vel dette som er grunnlaget i min naturopplevelse. Jeg har alltid vært interessert i det som hender i naturen. Jeg kommer stadig tilbake til det miljøet jeg er kjent i, det *omgås jeg med*, og da kjenner jeg at jeg samtidig er delaktig og utenfor.

Marte: Mener du at landskapet speiler oss, eller at vi selv speiler landskapet?

Bengt Emil: Jeg kjenner meg ofte betraktet av landskapet.

Marte: Har det å gjøre med de øynene som finnes i landskapet, med fugler og dyr og...

Bengt Emil: Ja, med det livet som finnes nå, men også minnene. Det landskapet jeg snakker om, er min hjemtrakt, som er et gammelt landskap i stadig forandring. Det er en gammel gruvebygd. I skogen finnes det gamle gruehull, nedlagte gruver, hytter og minnene av et forgangent næringsliv. Du kan støte på enda eldre ting; steinmurer som viser at det har vært husdyrhold og åkerbruk. I tillegg finnes den plantede skogen. Landskapet har sitt minne som er mye lengre enn mitt.

Marte: Men hvis du blir betraktet, hvem er det som ser?

Bengt Emil: Hvem er det? Det er Det.

Marte: Det?

Bengt Emil: Ja. Jeg har skrevet om det. Det. Og landskapet man er preget av, det har man jo med seg. Det blir et slags raster eller en målestokk eller noe som man ubevisst relaterer til uansett hvor man befinner seg.

Marte: Et sitat fra diktsamlingen *För resten* (1987): *genom att se vad vi inte är, skymtar vi oss själva*. Har det med dette å gjøre?

Bengt Emil: Gjennom å se hva vi ikke er, så ser vi at man selv ikke er den man trodde at man var. Man pågår.

Et blikk tilbake

Marte: I diktsamlingen *I grannskapet* (2001) er det et dikt som heter: ”Liten avhandling om att skriva” De siste linjene er:

*Att skriva: direkt förbindelse
mellan hjärnan och handen,

även jag tänkte någon gång så.*

Hva peker det sitatet tilbake til?

Bengt Emil: Jeg tenkte slik da jeg skrev mine første tre bøker. På den tiden jeg var ung og visste alt og kunne alt og var sikker på all ting. På sekstitallet var man tro mot den nye musikken og elektronmusikken, da var man *fanebærer* for det der.

Marte: Men er det noen av dine tidligere bøker du vender tilbake til? Er det noe som kan kalles et hovedverk?

Bengt Emil: Nei, men jeg vender stadig tilbake. Min nest siste bok, som heter *En gång till*, er et tilbakeblikk på hele den litterære produksjonen, litt selvransakende.

Marte: Ja, det opplever jeg at den er, strammere komponert også.

Bengt Emil: I *medan, sedan* (2005) resirkulerer jeg mye tekst som jeg har brukt gjennom årene i alle mulige sammenhenger. Jeg lager nye konstallasjoner. Det er et forsøk på å spille på hele klaviaturet.

Marte: I *Vittringar* (1995) har du brukt en lignende metode. Den kalles en bok med ”dikt i utvalg”. Men det som faktisk er tilfelle, er at du har komponert en ”ny” samling basert på tidligere dikt fra produksjonen. Diktene fører innbyrdes samtaler, og samtalen avgjør kronologien i samlingen, ikke utgivelsesåret. Da jeg gikk gjennom diktene for å se hvor de var hentet fra, så jeg at det nesten ikke var noen fra din tidligste produksjon.

Bengt Emil: Da jeg bestemte meg for å komponere noe som skulle bli en helhet, var det vanskelig å få med det eldste materialet, de bøkene som kom ut på 60-tallet. På den tiden arbeidet jeg mye med billedikt og dikt som er inspirert av seriell musikk, og bøkene skiller seg mye i formen fra senere bøker.

Marte: Kan du si litt om de første bøkene?

Bengt Emil: Den første boken, *Hyllningarna*, er spesiell. Den er naiv. Jeg anvendte det jeg lærte meg innen musikken på den tiden. Jeg var opptatt av seriell musikk og tolvtonemusikk. Jeg gjorde det helt enkelt, og på den måten kom jeg løs fra det jeg hadde holdt på med før. Det jeg hadde skrevet til da, var nok ganske epigonal femtittalls-poesi. Så *Hyllningarna* er veldig viktig, den sendte meg inn på et nytt spor. Samtidig vet jeg ikke hvilken kunstnerisk verdi boken har. Men noe i meg vekslet inn på et annet spor da jeg skrev den. Dermed betyr den mye for meg, det er en bok jeg er glad i. *Bror Barsk* er en bok med billedikt. Arbeidet med billedikt var influert av at jeg kom i kontakt med ny kunst gjennom Det moderna museet i Stockholm. Jeg hentet mye av min inspirasjon der. Jeg fikk for eksempel mange anledninger til å musisere sammen med selveste John Cage. Og alt dette ligger som et bakteppe både til *Hyllningarna*, *Bror Barsk* og *Gubbdrukning*. Disse tre bøkene ble til parallelt. Først var det ingen som ville gi dem ut. Men så skjedde det en klimaendring i begynnelsen på 60-tallet. Både tidsskriftet *Rondo* og Det moderna museet ble betydningsfullt. Rett som det var, syntes forlagene at de kunne gi ut disse ”konstighetarna”.

Marte: Men så ble det en pause i utgivelsene. Du ga ikke ut bøker mellom 1966 og 1972?

Bengt Emil: Det var på den tiden dette med tekst-lydkomposisjon kom til. Men det betyr ikke at jeg ikke var aktiv og at jeg ikke skrev. Jeg holdt intensivt på med de formelle eksperimentene i studio, og ikke i bokform.

Lydlandskap

Marte: Har tekst og lyd alltid fulgt hverandre i ditt forfatterskap?

Bengt Emil: Ja, jeg begynte samtidig å skrive og spille i fem-seksårsalderen. Jeg skrev som barn, men lite som tenåring, da øvde jeg som en gal på piano. Lenge holdt jeg mest på med musikk og studerte pianospill. Da jeg begynte å ta pianoleksjoner hos Knut Wiggen i Stockholm, ble jeg interessert i komposisjon.

Marte: Du skriver noe jeg vil kalle ”lydlige dikt”. Når diktjaget beveger seg i landskapet er det ofte det lydlige bildet som er gjengitt.

Bengt Emil: Jeg opplever landskap veldig akustisk. Jeg er for eksempel en ussel ornitolog. Jeg ser ikke fuglene, men jeg er veldig bra på å høre. Å kjenne dem igjen på lyden.

Marte: Det er en stor forskjell på det å bevege seg i et landskap med blikket og det å bevege seg i landskapet med hørselen. Rommet blir større, det blir et tredimensjonalt rom. Og det er kanskje en mer ”rettferdig” måte å beskrive et rom – fordi det ikke er blikket som styrer?

Bengt Emil: Jeg har ikke tenkt slik, men det kan være sånn, ja.

Marte: Siden ”alt” skal med i det rommet der ”jeg” går rundt, tenker jeg at en kanskje kan kalle det en økologisk lyrikk. Fordi det handler om en språkforståelse i et videre perspektiv.

Bengt Emil: Ja, da er vi tilbake til dette med delaktigheten og ikke-delaktigheten. Delaktigheten er strengt tatt økologisk. Vi tilhører krets-løpet. Men i og med at vi reflekterer over det, er vi utenforstående.

Bibliografi

Diktsamlinger

Hyllningarna 1963 – *Essäer om Bror Borsk och andra dikter* 1964 – *Gubbdrukning* 1965 – *Släpkoppel med vida världen: texter författade eller sammanställda* 1966 – *Skuggsång* 1973 – *Avlyssnat* 1974 – *Tal till folket* 1975 – *Rötmånad* 1976 – *Efter vanligheten: höstlig dikt* 1978 – *Vinterminne: kulturlyrik, memoarer och motstycken* (foto Hans Erixon) 1980 – *Upprört* 1982 – *Utsatt* 1983 – *Ordens fest* 1986 – *För resten* 1987 – *Bland orrar och kor: improviserade dikter o dyl.* 1989 – *Lika: en essä och några dikter som följer* 1991 – *Över oxbrobäcken* 1996 – *Om öster* 1999 – *I grannskapet* 2001 – *En gång till* 2003 – *Medan, sedan* 2005
Vittringar: ett urval dikter 1958–1993 1995

Øvrige bøker

Elis Eriksson 1965 – *Hemort* (foto Hans Erixon) 1984 – *Stycken* 1989 – *Legohjon åt alltet: en bok om Sven Rosendahl* (med Staffan Söderblom) 1998 – *Utsikt från Saxberget* 1999